

Гуманітарна і політична безпека держави

УДК 354:65.014.1.477

**Шевченко Сергій Олексійович**

*доктор наук з державного управління, професор,  
професор кафедри управління та адміністрування  
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

**Shevchenko Serhii**

*Doctor of Science in Public Administration, Professor,  
Professor of the Department of Management and Administration  
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*

*ORCID: 0000-0002-0079-3069*

**ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ  
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ  
APPROACHES TO THE IMPROVEMENT OF THE STATE POLICY OF  
NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE**

***Анотація.** У статті представлено результати визначення інституційного й організаційно-функціонального підходів до вдосконалення державної політики національно-патріотичного виховання в Україні. Застосування цих підходів дозволило виявити, що в сучасних умовах повномасштабної агресії проти України її молоді надано обмежені можливості для реалізації своїх потреб та інтересів. Воєнний стан загалом передбачає обмеження певних конституційних прав, у тому числі право на освіту. Проте в межах цього наукового дослідження доведена необхідність формування національно-патріотичного виховання в української молоді за будь-яких умов, тобто як у мирний час, так і в період дії воєнного стану, режим якого встановлено наразі на вітчизняних теренах. На цій підставі обґрунтовано, що національно-патріотичні*

цінності, по-перше, повинні займати лідируючі позиції в системі всіх ціннісних орієнтацій сучасної молоді. А по-друге, національно-патріотичне виховання не має зводитися тільки до військово-патріотичного. З цією метою запропоновано системно розглядати патріотизм як складний феномен, що передбачає вивчення власної історії, національної літератури, музики, спорту та інших досягнень своєї країни. У цьому контексті наполягається на реалізації заходів державної політики у сфері національно-патріотичного виховання в межах оновленого організаційно-правового механізму такої політики. Серед цих заходів визначена необхідність щодо формування зацікавленості в молоді з приводу нових видів і форм патріотичної виховної діяльності, розробка планів, які б дозволили вести роботу за такими пріоритетними напрямками: 1) пропаганда здорового способу життя, спорту та туризму; 2) виховання молоді в дусі поваги до героїчного минулого своєї Батьківщини; 3) вивчення її історії, культури, традицій; 4) формування національно-патріотичної свідомості в української молоді.

**Ключові слова:** державна політика, механізми, удосконалення, формування національно-патріотичного виховання, Україна.

**Summary.** The article presents the results of determining the institutional and organizational-functional approaches to improving the state policy of national-patriotic education in Ukraine. The application of these approaches made it possible to reveal that in the modern conditions of full-scale aggression against Ukraine, its youth are given limited opportunities to realize their needs and interests. Martial law generally involves restrictions on certain constitutional rights, including the right to education. However, within the scope of this scientific study, the need for the formation of national-patriotic education among Ukrainian youth has been proven under any conditions, that is, both in peacetime and during the period of martial law, the regime of which is currently

*established on the national territory. On this basis, it is substantiated that national-patriotic values, first of all, should occupy leading positions in the system of all value orientations of modern youth. And secondly, national-patriotic education should not be reduced only to military-patriotic education. For this purpose, it is proposed to systematically consider patriotism as a complex phenomenon, which involves the study of one's own history, national literature, music, sports and other achievements of one's country. In this context, it is insisted on the implementation of state policy measures in the field of national-patriotic education within the framework of the updated organizational and legal mechanism of such policy. Among these measures, the need to generate interest in young people regarding new types and forms of patriotic educational activities, development of plans that would allow work to be carried out in the following priority areas: 1) promotion of a healthy lifestyle, sports and tourism; 2) education of youth in the spirit of respect for the heroic past of their Motherland; 3) study of its history, culture, traditions; 4) formation of national-patriotic consciousness among Ukrainian youth.*

**Key words:** *state policy, mechanisms, improvement, formation of national and patriotic education, Ukraine.*

**Постановка проблеми.** Сучасна державна політика в Україні передбачає впровадження механізмів соціального розвитку, зокрема молоді. Цьому покликані сприяти прийняті правові документи у зазначеній сфері, а саме: Стратегія національно-патріотичного виховання (2019 р.), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (2022 р.) тощо [1]. Ці документи закладають основу для формування оновленого організаційно-правового механізму державної політики у сфері національно-патріотичного виховання України. Він покликаний визначити загальну стратегію цілеспрямованого процесу виховання дітей і молоді, що (стратегія) реалізується шляхом комплексної

взаємодії органів публічної влади, закладів середньої освіти, профтехосвіти та вищої освіти, громадських організацій та інших публічних інституцій [там само]. Відтак, актуальним є проведення наукового дослідження щодо особливостей системної роботи, яку мають проводити школи, коледжі, університети та інші заклади освіти, для формування свідомості громадянина-патріота. З огляду на інтеграційні прагнення України можемо відзначити, що українець-патріот повинен діяти на основі як національних цінностей, так й європейських. Це пріоритети, яких має неухильно дотримуватися і окремо взятий громадянин, і суспільство загалом, інакше можливі прояви напруження, хаосу та невдоволення з його боку, але ж ніяк не розвитку суспільних правовідносин.

Крім того, важливість формування національно-патріотичного виховання зумовлена зовнішньою агресією проти України. Війна проти неї – це той загрозливий, дестабілізуючий фактор, метою якого є безповоротне руйнування всіх соціально-економічних систем зсередини. У той же час, протистояти негативному впливу такого фактору можливо і потрібно як раз, починаючи з цих соціально-економічних систем. Як відомо, вони мають ціль функціонування і містять у своєму складі людей як елементи, тобто такі системи представляють собою надзвичайно складні об'єкти (наприклад, сім'я, громада, університети та ін.) [2]. Усе це вказує на необхідність визначення підходів до формування оновленого організаційно-правового механізму державної політики національно-патріотичного виховання в Україні в контексті активізації в межах цього процесу соціально-економічних систем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Організаційні, правові, економічні та інші аспекти формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання досліджувалися в наукових роботах В. Бакуменка, С. Белая, Л. Белової, О. Борисенко, С. Вавренюка,

Л. Грень, С. Домбровської, О. Крюкова, І. Лопушинського, В. Лугового, В. Мороза, С. Мороз, І. Парубчака, А. Помази-Пономаренко, О. Поступної, І. Семенець-Орлової, В. Сиченка, В. Степанова, В. Тертички, В. Садкового, А. Хмирової та ін. [2; 3]. Не применшуючи значних здобутків учених, можемо зазначити, що вимагають комплексного визначення підходи до вдосконалення організаційно-правового механізму державної політики у сфері національно-патріотичного виховання в Україні. Адже цей механізм передбачає системність забезпечення соціального розвитку, починаючи з формування такого виховання на найнижчому рівні системи освіти.

**Постановка завдання.** Метою наукового дослідження є визначення підходів до вдосконалення державної політики національно-патріотичного виховання в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасного суспільства є виховання молодого покоління. З огляду на це особливої актуальності для держави набуває проблема національно-патріотичного виховання. Наразі для розвитку та процвітання держави мало, щоб людина здобула освіту у вузькій спеціалізації. Важливим фактором стає бажання людини працювати та всіляко сприяти розвитку своєї країни загалом і конкретно взятої території (громади), на якій проживає людина. Для цього з раннього віку в дітей і молоді необхідно формувати любов до героїчного минулого та культури свого народу, гордість за рідну мову та Вітчизну. Ця проблема актуальна і значуща для України як ніколи сьогодні, оскільки майбутнє нашої держави залежить від підростаючого покоління і перед управлінцями, педагогами в школах, коледжах, університетах виникає непросте завдання: сформувати у кожної молодої людини всі необхідні якості, які, у свою чергу, закладуть базис для подальшого соціально-економічного розвитку особистості зі сталою життєвою позицією громадянина-патріота.

У суспільстві більшою мірою нав'язуються пріоритети приватних

інтересів над моральними та релігійними цінностями, а також патріотичною свідомістю. Традиційні та сучасні основи виховання й освіти передбачають таке: релігійні чесноти; загальнолюдські цінності гуманізму; педагогіку поваги до старших та спільної праці; розвиток творчої особистості й отримання нею найбільш актуальних знань; оперативність в реагуванні на мінливі кон'юктурні умови ринку; самообмеження та самоствердження; задоволення приватних (особистих) потреб; інтерес до культури (вітчизняної, європейської, азійської тощо); винятковий інтерес до іноземних мов та іноземних традицій [3]. Група вчених зазначають, що криза в соціально-економічному розвитку країни та суспільства відбувається «у свідомості людей». Система колишніх духовних цінностей та орієнтирів втрачається, а нові формуються поступово, не завжди на випередження. Відтак, одним із актуальних питань є формування національно-патріотичного виховання сучасної молоді. Бути патріотом – природна потреба людей, задоволення якої постає як умова їхнього матеріального та духовного розвитку, утвердження гуманістичного способу життя, усвідомлення своєї історичної культурної, національної та духовної приналежності до Батьківщини та розуміння демократичних перспектив її розвитку у сучасному світі. Загальна потреба у національно-патріотичному вихованні особистості займає важливе місце в системі державної політики України. Для чіткішого уявлення даного поняття, розглянемо структуру цієї системи. Ураховуючи загальні принципи державного управління можемо виокремити такі її елементи у сфері національно-патріотичного виховання:

- мету та завдання (забезпечити оптимальне функціонування об'єкта державної політики за допомогою результативної діяльності її суб'єктів);
- функції (основні та допоміжні, що передбачають планування, прогнозування, організацію, координацію, регулювання, моніторинг,

- аналіз, облік, удосконалення (корегування), інформування тощо);
- методи (правові, організаційні, економічні, фінансові, інформаційні, кадрові та інші ресурсні методи державної політики);
  - суб'єктів (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та інші публічні інституції);
  - об'єкт (сфера національно-патріотичного виховання молоді).

Усі ці елементи системи державної політики національно-патріотичного виховання становлять базис функціонування її організаційно-правового механізму. Очевидно, що його ключовими методами й інструментами державної політики є правові, організаційні та інформаційні. Вони покликані забезпечити в процесі національно-патріотичного виховання формування його компонентів, що можна згрупувати в такі блоки:

- когнітивний – певний рівень знань з історії своєї Батьківщини, що дозволяє сформувати шанобливе ставлення та гордість за минуле своєї країни;
- мотиваційний – передбачає певний рівень сформованості потреб і мотивів, націлених на активну творчу діяльність і пізнання нового;
- емоційний – поєднує у собі позитивні переживання особистості щодо історичного минулого країни, гордість за історичні події та подвиги предків;
- творчий – це прагнення в поведінковому аспекті примножувати і створювати історію сьогодні, передбачає активну позицію до дій [2; 3].

Таким чином, патріотизм може бути сформований лише внаслідок узгодженого впливу на свідомість, емоційно-вольову сферу у поєднанні з організацією відповідної діяльності. На цій підставі можемо зазначити, що нормативно-правові документи у досліджуваній сфері мають включати такі положення щодо національно-патріотичного виховання молоді в

Україні:

- формування у молоді любові до власної країни, формування у молоді стійкого бажання сприяти соціально-економічному розвитку держави та прагнення захищати її від ворогів. Реалізація цієї мети залежить від виконання в тій чи іншій мірі конкретних завдань, основними з яких на даний момент є формування глибокої поваги до національної спадщини, традицій, звичаїв, культури, релігій народу;
- викарбування шанобливого ставлення до державних символів, що є, до того ж, конституційно задекларованою вимогою (ст. 20 Конституції України [1]). За публічну наругу над держсимволами наступає кримінальна відповідальність, що передбачає покарання у вигляді штрафу від 17 до 68 тис. грн. або арешту на строк до 6 місяців, або позбавлення волі на строк до 3 років;
- виховання почуття у молоді національної свідомості, згуртованості, тобто монолітної єдності народу в межах міжнародної спільноти;
- прищеплення почуття шани та поваги до державної мови;
- фізичне виховання, організація виконання оборонно-спортивних комплексів та нормативів;
- виховання поваги до сектору безпеки й оборони, а також захисників Вітчизни, рятувальників, медиків та інших осіб, чия професія передбачає захист і допомогу життю та здоров'ю громадян;
- формування у молоді морально-психологічної та фізичної готовності до виконання ними конституційного обов'язку із захисту України;
- виховання почуття важливості до інтеграції в рамках міжнародного співробітництва тощо.

На наш погляд, дані заходи варто законодавчо оформити в межах відповідного закону, а також інших підзаконних актах, зокрема, у Стратегії

національно-патріотичного виховання (2019 р.), Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (2022 р.) [1].

Зважаючи на те, що організаційно-правовий механізм державної політики у сфері національно-патріотичного виховання передбачає активну участь у цьому процесі громадських організацій, можемо відзначити, що такі організації дозволяють здійснювати патріотичне виховання молоді за більш ширшим спектром напрямів. Певну роль у національно-патріотичному вихованні відіграють відділи у справах молоді, управління внутрішньої політики, депутати місцевого скликання, волонтери та ін. Однією із дієвих форм патріотичного виховання молоді є створення відповідних профільних клубних формувань. Такі патріотичні клуби створюються установами культури разом із кадетськими корпусами, закладами вищої освіти зі спеціальним статусом, відділами органів внутрішніх справ (поліції, нацгвардії, ДСНС України тощо), управліннями внутрішньої політики місцевих державних адміністрацій, відділами у справах молоді та ін. Одним із напрямків таких клубів є інформаційно-пропагандистська робота, у межах якої дівчата й юнаки обговорюють актуальні події у світі, питання економічного, соціально-політичного розвитку країни та її регіонів, події культурного життя тощо. Традицією має стати проведення військово-спортивних і патріотичних заходів в ігровій формі, що є корисною школою підготовки молоді до служби у лавах Збройних Сил України, органів внутрішніх справ та інших органів сектору безпеки й оборони. Поступово ефективним засобом патріотичного виховання молоді залишаються музеї, виставки з приводу військових подій на території України. Так, у м. Харкові була відкрита виставка народного художника України Віктора Ковтуна «Там, де ми є» – експозиція у залах Харківського художнього музею [4]. Проте, на жаль, на виконання рішення засідання Ради оборони Харківської області (Протокол № 3 від 28.03.2023)

та листа Департаменту культури і туризму Харківської обласної військової адміністрації № 05-24/508 від 18.04.2023 про заборону масових заходів в приміщеннях театрів, концертних установ, філармоній, клубів, музеїв і бібліотек незалежно від форми власності в умовах воєнного стану роботу виставки «Там, де ми є» поки було припинено [там само]. У той же час, даний факт засвідчує затребуваність серед громадськості подібних просвітницьких заходів і формування національно-патріотичної свідомості в населення загалом і молоді зокрема навіть за умов невизначеності та нестабільності.

**Висновки.** Таким чином, можна дійти висновку, що в сучасних умовах повномасштабної агресії проти України її молоді надано обмежені можливості для реалізації своїх потреб та інтересів. Воєнний стан загалом передбачає обмеження певних конституційних прав, у тому числі право на освіту (ст. 53, ч. 2 ст. 64 та ін. Конституції України [1]). У той же час, проведені дослідження дали змогу наполягати на необхідності формування національно-патріотичного виховання в українській молоді за будь-яких умов (у мирний час чи у період дії воєнного стану). На цій підставі обґрунтовується теза, що національно-патріотичні цінності в системі всіх ціннісних орієнтацій сучасної молоді повинні займати лідируючі позиції, а патріотичне виховання зводиться не тільки до військово-патріотичного. Наполягається, що коректніше розглядати патріотизм як феномен, який включає вивчення власної історії, національної літератури, музики, спорту та інших досягнень своєї країни. У цьому контексті важливою є реалізація заходів державної політики в межах її оновленого організаційно-правового механізму. Серед цих заходів визначені такі, як формування зацікавленості в молоді щодо нових видів і форм патріотичної виховної діяльності, розробка планів, які б дозволили вести роботу за такими пріоритетними напрямками: 1) пропаганда здорового способу життя, спорту та туризму; 2) виховання молоді в дусі

поваги до героїчного минулого своєї Батьківщини; 3) вивчення її історії, культури, традицій; 4) формування національно-патріотичної свідомості в української молоді. Використання сучасних підходів до процесу національно-патріотичного виховання повинно дозволити молоді по-новому поглянути на свою країну, глибше осмислити особисту причетність до її історії та культури, усвідомити свою роль у зміцненні та розвитку Батьківщини.

### **Література**

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Помаза-Пономаренко А.Л. Соціальний розвиток і безпека регіонів: державно-управлінські аспекти : монографія. Х. : Діса Плюс, 2017. 270 с.
3. Садковий В.П., Домбровська С.М., Шведун В.О., Вавренюк С.А. Державне управління виховним процесом в закладах вищої освіти України : монографія. Х. : НУЦЗУ, 2019. 352 с.
4. У Харкові закрили виставку про війну через кілька днів після відкриття: з якої причини. URL: <https://gx.net.ua/obshhestvo/region/u-harkovi-zakrili-vistavku-pro-vijnu-cherez-kilka-dniv-pislya-vidkrittia-z-yakoi-prichini-foto.html>.

### **References**

1. Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Pomaza-Ponomarenko, A (2017). Sotsialnyi rozvytok i bezpeka rehioniv: derzhavno-upravlinski aspekty : monohrafiia [Social development and security of regions: state and administrative aspects]. Kharkiv : NUTSZU.

[in Ukrainian].

3. Sadkovy, V.P., Dombrovska, S.M., Shvedun, V.O. & Vavrenyuk S.A. (2019). Derzhavne upravlinnia vykhovnym protsesom v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy : monohrafiia [State management of the educational process in higher education institutions of Ukraine]. Kharkiv : NUTSZU. [in Ukrainian].
4. U Kharkovi zakryly vystavku pro viinu cherez kilka dniv pislia vidkryttia: z yakoi prychny [In Kharkiv, an exhibition about the war was closed a few days after its opening: for what reason]. Retrieved from <https://gx.net.ua/obshchestvo/region/u-harkovi-zakrili-vystavku-pro-vijnu-cherez-kilka-dniv-pislya-vidkryttia-z-yakoi-prichini-foto.html>. [in Ukrainian].